

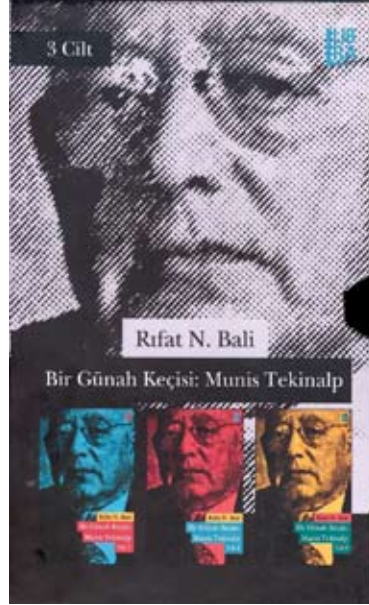
TEKİNALP VE RIFAT BALI'NİN YANILGISI

ZAFER TOPRAK

Rıfat Bali'nin Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp kitabı üç cilt olarak Libra Kitapçılık ve Yayıncılık tarafından okurlara sunuldu. Kitabın ön sözünde Bali, Zafer Toprak'ın Liz Behmoaras'la bir görüşmesine işaret ederek Tekinalp'in Türk entelektüel âleminde öncelikle Yahudi kimliğiyle değerlendirdiği eleştirisini yapıyor. Zafer Toprak bu eleştiriye ve Bali'nin tutumuna yanıt verirken, bir yandan Munis Tekinalp'e ilişkin literatürü değerlendiriyor bir yandan da insanların din, dil, ırk, etnik mensubiyet ya da benzeri bir tasnihin çalışmasında verimi ve etkinliği artırıcı bir etmen olamayacağını vurguluyor.

Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, son yıllarda Türkiye ağırlıklı araştırma ürünü özgün kitaplar yayınlayan bir yayınevi. Kurucusu Rıfat Bali şimdiye kadar yapmış olduğu çalışmalarla tarih alanında ses getiren bir yazar. Son yayınladığı üç ciltlik *Bir Günah Keçisi: Munis Tekinalp* fikir tarihimize hatırı sayılır bir katkısı olan bir düşünürün anılarını, Cumhuriyet dönemindeki ulaşabildiği yazılarını içeriyor. Ayrıca ilk ciltte Tekinalp'in Türkiye'de algılanışını kapsayan görüşler de eklenmiş. Kitabın bir kutu içerisinde özenle hazırlanmış oluşu Rıfat Bali'nin bu konuya verdiği önemin bir başka kanıtı. Her ne kadar son yıllarda Tekinalp'in *Kemalizm* ve *Türkleştirme* eserleri tekrar yayınlanmışsa da, Rıfat Bali'nin bu üçlemesi Tekinalp'in köşede bucakta kalmış birçok yazısının toplu bir biçimde okurlara sunuyor.

Henüz üç ciltlik kitabı okuma fırsatım olmadı. Ancak, Önsöz ve Giriş'i dikkatimi çekti. Tarihçiliğe soyunan birçok kişinin tutarsız yorumlarına zaman zaman muhatap olmuştuk.

Bugüne değin bunlara cevap verme gereği duymadık. Ancak, Rıfat Bali'nin Önsöz'ü tarih yöntemi bağlamında derin bir tutarsızlığı içerdiği nedeniyle cevabı hak ediyor.

Önsöz'de Rıfat Bali şunu yazıyor. "... Tekinalp Türk fikir âleminde marjinalleştirildi, sadece Yahudileri ilgilendiren ve sadece Yahudiler tarafından

anlaşılabilecek bir şahsiyet hâline getirildi. Bu yaklaşımın bir örneği, Liz Behmoaras'ın Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Zafer Toprak'a bir biyografik roman yazmak üzere kendisine bir şahsiyet tavsiye etmesini istediğinde Toprak'ın verdiği cevaptır. Prof. Toprak, Behmoaras'a "Tekinalp'in çok güzel bir biyografisi yazıldı ama belki sen onu daha iyi anlarsın" cevabını vererek Tekinalp'i yazmasını tavsiye edecekti. Prof. Toprak, milli iktisat konusunda Tekinalp'a gerekli önemi atfetmesine rağmen onun Yahudi olması nedeniyle bir Yahudi'nin, bir Müslüman veya Hıristiyan Türk'e göre, dindaşı Tekinalp'in halet-i ruhiyesini daha iyi anlayabileceğini sanması, inanması veya ümit etmesi, Tekinalp'in Türk entelektüel âleminde öncelikle Yahudi kimliğiyle değerlendirildiğinin iyi bir göstergesidir. İşin ilginç tarafı, Liz Behmoaras'ın 'içerden yazmak, ekstra bir duyarlılık getiriyor' beyanıyla bu görüşe iştirak etmesidir."

Öncelikle şunu belirtmek isteriz: Tekinalp'in bu topraklarda ses geti-

ren çalışmaları büyük ölçüde II. Meşrutiyet yıllarında yazdıkları. İttihatçılar Tekinalp'in görüşlerine önem veriyorlardı. Cemiyet'in yarı resmi yayın organı *İktisadiyyat Mecmuası*'nı çıkarma görevi Tekinalp'e verildi. Cumhuriyet yıllarında ise Tekinalp'in görüşleri marjinal bir nitelik taşıdı. Bu arada rejimle uyumlu bir söylem geliştirme çabaları kendi cemaatinde de eleştirildi.

Otuz yıl önce yayınladığım - ve Rifat Bali'nin kaynakçasında yer almayan - *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918* başlıklı kitap Tekinalp'in ünlendiği evredeki iktisadi ve toplumsal görüşlerini kapsadı. Daha sonra yapılan birçok araştırma, büyük ölçüde bu kitabımızdan esinlendi. Bu arada bir kısım makale çalışmamızdan "intihal" şeklinde kaleme alındı. Maalesef Rifat Bali'nin bibliyografyasında bunlar da yer alıyor.

Liz Behmoaras değerli bir araştırmacı yazar. Zaman zaman görüştüğümüz oldu. Tekinalp üzerine bir biyografik roman önerisi de bu görüşmelerimiz sırasında gündeme geldi. Tekinalp karanlıkta kalmış, ilginç yaşam öyküsüne sahip bir kişi. Bu konuda bir biyografik roman yazmasını ben önerdim. Bu arada yazmış olduğu *Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi* başlıklı biyografik romanını maalesef okuma fırsatı bulamadığımı itiraf etmeliyim.

Rifat Bali, Liz Behmoaras'ı eleştirirken çalışmanın en büyük zaafının, bir edebî metin olmasından dolayı neresinin kurgu olduğunun, neresinin yazılı kaynaklara ve mülakatlara dayandığının anlaşılabilmesi olduğunu vurguluyor. Ve kitabından bir alıntı yaparak Önsöz ve Giriş'te benim Liz Behmoaras'a sözde "Tekinalp'in çok güzel bir biyografisi yazıldı ama belki sen onu daha iyi anlarsın" dediğime bilfiil kendisinin de bulunduğu bir ortamda söylenmişçesine gerçekmiş gibi yer veriyor. Bir anlamda önyargılarım olduğunu ima ediyor; beni karalamak için kullanıyor. Rifat Bali yetenekli, sezgileri güçlü bir tarihçi. Tarih literatürünü yakından izleyen bir kişi. Kimi yazılarımı da okuduğu kanısındayım. Beklerdim ki benim

tarafından bu tür bir beyanın yapılmış olabileceği konusunda şüphe duysun, akliselimini kullansın.

Her şeyden önce sadede geleyim. Ben "Tekinalp'in çok güzel bir biyografisi yazıldı ama belki sen onu daha iyi anlarsın" demedim ve demem de... Bana atfedilen bu cümlede yer alan iki beyan da gerçek dışı. Öncelikle Tekinalp'in güzel bir biyografisinin yazıldığını en son söyleyecek biziz. Eğer bu hayali konuşmada Jacob Landau'nun kitabı kast ediliyorsa, - ki Jacob Landau saygın bir araştırmacıdır, bunu öncelikle kaydedeyim - *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri* adlı kitabı için bu tür bir değerlendirmede bulunacak en son kişilerden biri olacağımı söyleyebilirim. Bu kitapta birçok maddi hata var.

Cümlenin ikinci kısmına gelelim: Sözde "... ama belki sen onu daha iyi anlarsın" demişim ben Liz Behmoaras'a. Bu tür bir tarih anlayışının ne denli sakıncalı olacağını biz daha üniversiteye başlayan öğrenciye ilk derslerimizde öğretiyoruz. Böyle bir üslup kullanmayacağımı Rifat Bali'nin de bilmesi; yazdıklarımın bir kısmını okuyan bir kişi olarak zihinsel kurgusuyla çıkarsaması gerekirdi. Ama Rifat Bali'nin kaygısı "bağcıyı dövmek"...

Önsöz'ün başka bir noktasında Rifat Bali, Liz Behmoaras'ın metninin, "bir edebî metin olmasından dolayı neresinin kurgu olduğunun, neresinin yazılı kaynaklara ve mülakatlara dayandığının anlaşılabilmesi"nden yakınıyor. İşte "... sen onu daha iyi anlarsın" türü bir beyanın da bu tür bir anlaşılabilirliğin sonucu kitapta yer almış olabileceğini Rifat Bali'nin düşünemesi beklenir.

Liz Behmoaras'ın iyi niyetinden hiçbir kuşumuz yok. Yazdığı kitapta kendini yetkin kılabilmek amacıyla cemaata mensubiyetini vurgulama gereği duymuş olabilir. Ya da görüşmemizi bu şekilde anımsayabilir. Veya kurguladığı bir cümlenin kendisiyle söyleştiği bir bilim insanının anlayışına ters düşebileceğini önemsemeyebilir. Bu tür farklılık-

lar yapılan her görüşmenin metne dönüştürülüşünde sık sık gündeme gelebiliyor. Yorum yanlışlıkları kimi zaman kayda alındığında bile gözlemlenebiliyor. Kişi kendi görüşlerini farkında olmaksızın karşısındakine atfedebiliyor. Ancak çoğu kez bu tür yanlış anlaşılmalarda yazarlığın engebeli sürecine ve zaman darlığına verip önemsemiyoruz. Bu arada hatırlatmak isterim: Kitap çıktığında bu satırları görmüş olsaydım da bu tür bir yorumu tekdüz etmez, değerli dostum Liz Behmoaras'ın edebî üslubuna ve bir biyografik roman yazarının kurgusal hayal gücüne yorardım. Ama, Rifat Bali'nin üçüncü kişi olarak biyografik bir romanın girişinde yer alan yazarın kişisel anımsamasını gelişi güzel "kullanması" ve isim verecek bir akademisyeni karalaması etik normlarla bağdaşmıyor.

Evet ben Tekinalp'i önemseyen bir kişiyim. Etnik kimliği ise beni hiç ilgilendirmiyor. Bunun kanıtı Tekinalp üzerine yazdıklarım. Rifat Bali kaynakçasını bilgisayardan indirdiği için bunları görmemiş olabilir. Tekinalp'in toplumsal düşüncelerini ilk kez ayrıntılarıyla veren çalışma bundan otuz beş yıl önce, 1977 yılında kurucuları arasında yer aldığım *Toplum ve Bilim*'in ilk sayısında çıkan "İkinci Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık" adlı makale. [Zafer Toprak, "İkinci Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, sayı 1, Bahar 1977, s. 92-123.] Rifat Bali, kaynakçası için internetten indirdiği başlıklardaki makaleleri bilfiil görüp dikkatlice incelese bunların çoğunun bu makaleden ve beş yıl sonra yayınlanmış olan *Türkiye'de Milli İktisat* kitabından esinlenilmiş olduğunu görebilir.

1982 yılında yayınladığımız *Türkiye'de Milli İktisat* başlıklı kitabımızın omurgasını büyük ölçüde Tekinalp oluşturuyor. Kaynakçasında Tekinalp 48 eseriyle başta geliyor. Bu kitapta ele alınacağı kadar Tekinalp'in toplumsal ve iktisadi düşüncesi bu denli ayrıntılı bir biçimde herhangi bir kaynakta yer almıyor. 464 sayfalık kitabın indeksinde dönemin ideologu Ziya Gökalp, 15 say-

fada zikredilirken Tekinalp'e 32 sayfa ayrılıyor. Bir doktora tezi olarak hazırlan metin boyunca Tekinalp, İttihatçı olarak yorumlanıyor ve dinsel inancı ya da etnik kimliği konusunda tek bir satıra yer verilmiyor. Bu bilinçli bir biçimde yapılmış bir tercih. Onun Yahudi, Türk ya da başka bir etnik kimlik altında sunulması II. Meşrutiyet'in fikir dünyası için anlamsız ve gereksiz. Bu en azından bizim için böyle. *Türkiye'de Milli İktisat* kitabı Tekinalp'in düşüncelerine odaklanıyor, yoksa kişisel kimliğine değil.

Bu yıllarda gerek solidarist düşüncenin evrimine, gerekse "milli iktisat" anlayışına önemli katkılarda bulunan Tekinalp sosyal demokrat eğilimli bir düşünür. Bu toprakların belki de ilk sosyal demokrat kimliği. Bu arada hatırlatayım, Tekinalp üzerine yapılan en sentetik analizlerden biri Paul Dumont'un makalesi: "Genç Türkiye'nin hizmetinde sosyal de-

mokrat bir iktisatçı" [Un économiste social-démocrate au service de la Jeune Turquie." *Mémorial Ömer Lûtfi Barkan*, Paris; Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve, 1980, s. 75- 86]. Rıfat Bali'nin bibliyografyasında bu değerli eser de yer almıyor. Makalenin başlığında Tekinalp sözcüğünün bulunmaması internet taraması sırasında ekrana düşmemesine neden olmuşa benziyor. Paul Dumont'un makalesi Tekinalp üzerine yazılmış en derli toplu çalışma.

Son yıllarda kültüralizm çağımıza damgasını vurmuş durumda. Toplumsal katmanlardan kültürel katmanlara doğru etkin bir kayış var. Din etmeni, ya da etnik kimlik çoğu bilim çevresinin temel kaygısını oluşturuyor. Rıfat Bali de bu çizgiye kendisini kaptırmış gözüküyor. Bu tür çalışmaların karşısında olacak değilim. Ama eğer tarih yazacaksak, en azından araştırmacı gazeteciliğin

temel normlarından biri olan şüphencilik, yazmadan önce tahkik etme pratiğini benimsemek ve son kertede sağ duyumuzu kullanmak zorundayız. Her gördüğümüz, ya da okuduğumuz gerçekmiş gibi algılayıp, özellikle üçüncü kişileri töhmet altında bırakacak üsluplardan kaçınmamız gerekiyor.

Sonsöz olarak şunu bir kez daha vurgulama gereğini duyuyorum: Biyografik roman olsun ya da bilimsel biyografi, insanın mensup olduğu din, dil, ırk, etnik mensubiyet ya da benzeri bir tasnifin verimi ve etkinliği artırıcı bir etmen olamayacağını kimse kimseye öğretmeye kalkmasın. Bu saygın tarihçilik için evrensel bir gerçek.

Şu aşamada Rıfat Bali'nin yapması gereken tek bir şey kalıyor: Tutarsız ve savruk tarih yöntemi nedeniyle okuyucudan özür dilemesi...